

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.

*к.ю.н., доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ОБОВ'ЯЗКИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ ПРОПОРЦІЙНІСТЬ З ПРАВАМИ

Постановка проблеми. Обов'язки водночас із правами є невід'ємними складовими частинами правового статусу засуджених. Як зазначає Ю.А. Кричун, обов'язки засуджених мають велике значення у механізмі правового регулювання. Вони обмежують, конкретизують і доповнюють загальний статус громадян. Сутність юридичних обов'язків засуджених виражається у вимозі необхідної з позиції держави, влади і закону поведінки. Ця поведінка забезпечується заходами державного примусу. Юридичні обов'язки виявляються через їх зміст та структуру, в яку включається необхідність здійснення певних дій і необхідність стримуватись від деяких з них [1, с. 85].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питанням правового статусу засуджених загалом та зокрема їх обов'язків завжди приділялася достатня увага. Цією проблематикою займалися А.Х. Степанюк, Т.А. Денисова, І.С. Яковець, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, К.Б. Марисюк, Ю.А. Чеботарьова, М.В. Романов та інші вчені.

Формулювання завдання дослідження. Метою науковою статті є проведення аналізу обов'язків засуджених, визначення їх пропорційності з правами, а також окреслення допустимих варіантів трансформації окремих прав засуджених в обов'язки з огляду на існуючий міжнародний досвід правового регулювання суспільних відносин у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Обов'язкам засуджених присвячена ст. 9 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України). У ч. 1 ст. 9 КВК України передбачений такий перелік обов'язків:

1) виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно дотримуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не зазіхати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;

2) виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації;

3) ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;

4) з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [2].

Основні права засуджених закріплені у ст. 8 КВК України. Зазначимо, що їх перелік значно ширший, ніж обов'язків. А це свідчить про законодавчо закріплену непропорційність обсягу прав та обов'язків засуджених. Як з цього приводу справедливо стверджує О.І. Богатирьова, будь-яке право людини повинно бути врівноважене обов'язком. А проаналізувавши ст.ст. 8, 9, 107 КВК України, можна констатувати, що їх співвідношення вже складає 1:3 не на користь обов'язків, хоча засуджені відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, яке передбачає обмеження та заборони. Такий дисбаланс не дає змоги для кожного права засудженого віднайти його обов'язок, що перешкоджає належній організації режиму в установах виконання покарань [3, с. 108].

А тому видається необхідним для засуджених розширити коло обов'язків шляхом трансформації окремих прав у обов'язки. Це

повинно стосуватися осіб, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі.

На нашу думку, праця для таких засуджених має бути обов'язковою.

Наприклад, П.М. Ісаков та О.О. Концемал звертаються до історії та з'ясовують особливості працевлаштування засуджених у в'язницях УСРР у 1920 р. Згідно з циркуляром Центрального Карального відділу № 11 від 1920 р. як у виправно-трудоному, так і фінансовому відношеннях Каральний відділ народного комісаріату юстиції вважав за необхідне докласти всіх зусиль для того, щоб усі без винятку здорові засуджені (наскільки це було можливим за тих умов) були залучені до тюремних робіт [4, с. 132].

За твердженням авторів, саме так (з урахуванням таких важливих аспектів, як суспільна корисність та оплачуваність) має діяти і адміністрація сучасних установ виконання покарань для того, щоб засуджений міг сам себе утримувати в місцях ув'язнення та сплачувати усі відрахування як фізичним особам, так і юридичним. Такі дії дадуть змогу відчутти особі, яка відбуває покарання, певний каральний вплив призначеного судом покарання. Окрім того, засуджений власними силами буде відшкодовувати усі завдані ним матеріальні і моральні збитки [4, с. 132–133].

Водночас наявність засуджених, не зайнятих працею в місцях позбавлення волі, суттєво поглиблює криміногенну обстановку в них, деморалізує людей і сприяє посиленню агресії серед засуджених [5, с. 65].

На думку О. Стулова, законодавець, надавши засудженим до позбавлення волі право самим вирішувати дилему *працювати* – *не працювати*, забув про інтереси осіб, постраждалих від злочинів. Однак ст. 41 Конституції України проголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, що право приватної власності є непорушним. Загальновідомо, що значна частина засуджених не має власного майна, коштом якого можливе відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди потерпілим від злочинів. За таких умов добровільний порядок

працевлаштування цієї категорії засуджених фактично унеможлиблює виконання правоохоронними органами завдань, визначених у ст. 1 Кримінального кодексу України, оскільки позбавляє їх можливості скористатись механізмом примусового виконання судових рішень шляхом звернення стягнень на заробітну плату засуджених. І вже зовсім несправедливим (і навіть цинічним) бачиться утримання засуджених, що не бажають працювати, за бюджетні кошти, а отже, і за кошти (податки) потерпілих від злочинів, які самі мають право очікувати від держави належної організації виконання судових рішень у частині майнових стягнень. З огляду на викладене науковцю видається правомірною пропозиція законодавчо обмежити суб'єктивне право засуджених до позбавлення волі працювати (чи не працювати) та вільно обирати вид трудової діяльності під час відбування покарання шляхом встановлення обов'язку працювати у визначених адміністрацією виправних колоній місцях і роботах принаймні тим засудженим, які мають виконавчі листи [6, с. 162]. Безперечно, з таким міркуванням слід погодитися.

Залучення засуджених до праці не суперечить і міжнародним нормам. У п. 2 ст. 71 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями визначено, що усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем [7].

Проілюструємо також свою позицію досвідом зарубіжних країн з приводу залучення до праці засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, який може бути корисним для запозичення з метою удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства та покращення процесу виконання-відбування покарань.

Наприклад, пенітенціарна система США налаштована на максимальну трудову зайнятість засуджених. Серед спеціалістів побутує думка, що неробство засуджених не тільки шкідливе погляду благополуччя їх перебування в в'язниці і перспективи подальшого життя

після звільнення, але й суттєво ускладнює процес функціонування в'язниць [8, с. 247].

А в Німеччині праця засуджених у в'язницях хоч і не є обов'язковою, однак у систему виконання покарання у вигляді позбавлення волі вбудований дієвий трудовий стимул. Так, придбати речі в магазинах установ виконання покарань засудженим дозволяється тільки за гроші, зароблені під час відбування покарання [8, с. 247].

Прикладом самозабезпечення у місцях позбавлення волі є існуюча система відбування покарань у в'язниці на острові Бастой у Норвегії, де робота є обов'язковим елементом, а також засобом ресоціалізації і перевиховання. Уся робота – на природі. Норвежці (і особливо кримінолог Крісті) вірять, що сільське і лісове господарство найкраще «вибиває з людини дурощі» [9]. На острові живуть 45 овець, 22 корови, 10 коней, 230 курей і 20 кролиць. Є ще ділянки із картоплею, овочами і малиною. Свої угіддя – це ще й важливий елемент самозабезпечення продовольством. Одним із факторів, за яким експеримент з острівною в'язницею був визнаний Мін'юстом вдалим, стало зменшення вартості утримання засуджених у 2,5 рази проти інших норвезьких в'язниць [9, с. 5].

Кожному засудженому держава виділяє тут 50 крон на день (приблизно 157 гривень). На ці гроші він повинен купувати продукти для сніданку та вечері (обід – за рахунок в'язниці; а охоронці їдять те ж, що і ті, кого вони охороняють), господарське приладдя, одяг тощо. Особливо не пошикуєш з огляду на норвезьку дорожнечу. Зате все, що вирощується і робиться особисто засудженими, справедливо ділиться на всіх відповідно до їхньої участі у створенні продукції. У результаті щомісяця працюючий ув'язнений отримує тут ще до 10 тисяч крон (31,5 тисячі гривень). Крім сільського господарства, важливою галуззю на Бастой є рибальство – щодня виловлюється до 100 кг тріски і пікші, а також налагоджено виробництво меблів із власної сировини. Рубки догляду (коли вирубуються тільки старі

або хворі дерева) дають паливо для обігріву котеджів [9, с. 5].

Ще одним прикладом оплати перебування у місцях позбавлення волі є досвід США, де за останні 15 років майже на 30 відсотків зросла кількість ув'язнень за системою "Pay to stay". Суд уважно вивчає податкові декларації, банківські рахунки, діяльність підсудного і, якщо він більш-менш багатий, змушує самотійно сплачувати за перебування у в'язниці. Це призвело до того, що кожна десята людина з грошима, яка пройшла через таку систему, змушена подавати на банкрутство після звільнення [10, с. 7].

Відповідно до законодавства Швейцарії кожен засуджений повинен працювати. Якщо засуджений не працює, він зобов'язаний навчатися (створені мовні та інші професійні курси). Часто робота засуджених поєднується із навчанням [11].

Схожа норма передбачена й у фінському законодавстві. Ув'язненим у Фінляндії наданий вибір: праця чи навчання в робочий час [12, с. 34]. У Франції навчання у школі для засуджених є обов'язковим [13, с. 77].

Згідно з ч. 1 ст. 112 Кримінально-виконавчого кодексу Російської Федерації у виправних установах організовується обов'язкове отримання засудженими до позбавлення волі, які не досягли віку 30 років, загальної освіти [14].

Висновки. У результаті проведеного аналізу можна констатувати факт непропорційності обсягу обов'язків засуджених та їх прав. Для ефективного досягнення мети покарання (кари, виправлення та ресоціалізації засуджених тощо) доцільно окремі права, зокрема право на загальну середню освіту та право на працю засуджених, трансформувати в обов'язки.

За допомогою залучення засуджених до праці і в сукупності з іншими засобами (режимом відбування покарання, соціально-виховною роботою тощо) можливо досягти позитивних змін в особистості, які сприяють засудженому свідомо відновлювати соціальний статус, створюють реальну можливість

у майбутньому легше і швидше адаптуватися до життя на волі. Для цього організація та методи роботи в установах виконання покарань мають максимально наблизитися до тих, що існують на аналогічній роботі на волі.

З огляду на приклади міжнародного законодавства характером обов'язковості слід наділити і навчання засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в Україні, обов'язковою повинна бути загальна середня освіта.

Анотація

У статті проведено аналіз обов'язків засуджених, визначено їх пропорційність із правами. У результаті аналізу міжнародного законодавства окреслено допустимі варіанти трансформації окремих прав засуджених в обов'язки, зокрема права на працю, права на загальну середню освіту тощо.

Ключові слова: правовий статус засуджених, права засуджених, обов'язки засуджених, пропорційність прав та обов'язків, праця, освіта.

Аннотация

В статье проведен анализ обязанностей осужденных, определена их пропорциональность с правами. В результате анализа международного законодательства обозначены допустимые варианты трансформации отдельных прав осужденных в обязанности, а именно права на труд, права на общее среднее образование и тому подобное.

Ключевые слова: правовой статус осужденных, права осужденных, обязанности осужденных, соразмерность прав и обязанностей, труд, образование.

Kerniakevych-Tanasiichuk Yu.V. Duties of convicts and their proportionality with rights

Summary

The article analyzes the duties of convicted prisoners, determines their proportionality with the rights. As a result of the analysis of international legislation, the permissible options for the transformation of individual rights of prisoners into obligations, namely the right to work, the right to general secondary education, etc. are outlined.

Key words: legal status of convicts, rights of convicts, duties of convicts, proportionality of rights and obligations, labor, education.

Список використаних джерел:

1. Кричун Ю.А. Теоретичні положення визначення поняття та змісту правового статусу засуджених до позбавлення волі. Держава та регіони. Серія «Право». 2014. № 2 (44). С. 83–87.
2. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 25.03.2018).
3. Богатирьова О.І. Співвідношення прав та обов'язків осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 108–110.
4. Ісаков П.М., Концемал О.О. Окремі аспекти працевлаштування засуджених у місцях позбавлення волі в УСРР 1920 р. Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 груд. 2016 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 131–134.
5. Стеничкин Г.А. Труд осужденных в местах лишения свободы как одно из основных средств их исправления. Юриспруденция. 2010. № 4. С. 65–72.

6. Стулов О. Правова регламентація працевикористання засуджених до позбавлення волі: погляд крізь призму Конституції України. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 8. С. 160–163.
7. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 27.03.2018).
8. Буранова Е.А., Кияшко В.Э. Зарубежный опыт организации трудовой адаптации осужденных. Международный пенитенциарный форум «Преступление, наказание, исправление» (к 20-летию принятия Конституции Российской Федерации): сб. тез. выступлений участников мероприятий форума (Рязань, 5–6 декабря 2013 г.). Рязань: Академия ФСИН России, 2013. С. 247–248
9. Усик Н. Острів Бастой – мрія кожного засудженого. Закон і обов'язок. 2016. 18 берез. (№ 11). С. 5.
10. Томіна Л.У країні невдалих тюремних реформ. Закон і обов'язок. 2017. 24 берез. (№ 11). С. 7.
11. Клиша В. Досвід пенітенціаріїв Швейцарії. Що можна впровадити в Україні для збалансування національної кримінально-виконавчої політики? URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/743013;jsessionid=7AA2BVBFBFE8CA4C63E34855AAA497FFF> (дата звернення: 30.03.2018).
12. Багреева Е.Г. Пенитенциарная система Финляндии. Преступление и наказание. 1995. № 8. С. 31–34.
13. Шевченко О.Д. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення права на освіту засуджених до позбавлення волі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 6. Том 3. С. 76–78.
14. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 8 янв. 1997 N 1-ФЗ URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12940/076135499b6ba3ce0cbe563a195b3a710e8ea909/ (дата звернення: 30.03.2018).